

ПИТАЊЕ 35

7. Закон тенденцијског пада опште профитне стопе

Општа просечна профитна стопа израчунава се делењем укупне, годишње масе вишка вредности, произведеног у привреди као целини са укупно уложеним друштвеним капиталом:

$$\text{oppf}' = \frac{\sum m}{\sum (C + V)} \cdot 100 = \frac{M}{K} \cdot 100.$$

На општу просечну профитну стопу утиче низ фактора, међу којима треба истаћи следеће:

- 1) стопа вишка вредности;
- 2) органски састав капитала привреде као целине – просечан органски састав капитала;
- 3) брзина обрта друштвеног капитала – просечан број обрта капитала;
- 4) расподела друштвеног капитала на различите области (гране) производње.

Стопа вишка вредности утиче управо сразмерно на општу просечну профитну стопу.

Повећање степена експлоатације радника доводи до пораста опште просечне профитне стопе, јер се и маса вишка вредности повећава.

Утицај осталих фактора просечне профитне стопе може се илустровати на примеру који укључује те факторе:

Гране	Капитал	OSK	m	n	M
I	300	250c+50v (5:1)	50	1	50
II	200	150c+50v (3:1)	50	2	100
III	100	50c+50v (1:1)	50	3	150
	600	450c+150v (3:1)			300

Уз дате претпоставке општа просечна профитна стопа је: $\text{oppf}' = (300/600) \cdot 100 = 50\%$.

Просечан органски састав капитала утиче обрнуто сразмерно на општу просечну профитну стопу. Просечан органски састав капитала дугорочно расте, због законите тенденције техничко технолошког развоја привреде. Пораст просечаног органског састава капитала изазива смањивање опште просечне профитне стопе. Реч је о законитој **тенденцији пада** опште просечне профитне стопе. Ово због тога што вишак вредности ствара само радна снага, а виши органски састав капитала значи мање учешће радне снаге и мањи вишак вредности.

У бројчаном примеру формирања опште просечне профитне стопе просечан органски састав капитала био је 3:1, а општа просечна профитна стопа је 50%. Претпоставимо сада да се у свим гранама повећа грански органски састав капитала

Гране	Капитал	OSK	m	n	M
I	300	280c+20v	20	1	20
II	200	180c+20v	20	2	40
III	100	80c+20v	20	3	60
	600	540c+60v (9:1)			120

Просечан органски састав капитала сада је 9:1, а општа просечна профитна стопа се смањила са 50% на 20% ($\text{oppf}' = (120/600) \cdot 100$).

Просечан број обрта капитала утиче управо сразмерно на општу просечну профитну стопу. Што је већа просечна брзина обрта капитала, при једнаким осталим условима, виће већа и општа просечна профитна стопа, и обрнуто.

У наведеном примеру просечна брзина обрта капитала износи 1,66. (Ово је пондерисана аритметичка средина серије брзина обрта гранских капитала -1, 2, 3, а фреквенција појединих капитала је – 300, 200, 100). При тој брзини обрта капитала просечна профитна стопа је била 50%. Претпоставимо сада да се измени просечна брзина обрта, а сви остали фактори остану неизмењени:

Гране	Капитал	OSK	m	n	M
I	300	250c+50v (5:1)	50	2	100
II	200	150c+50v (3:1)	50	2	100
III	100	50c+50v (1:1)	50	3	150
	600	450c+150v (3:1)		2,16	350

Просечна брзина обрта капитала сада износи 2,16, а општа просечна профитна стопа се повећала са 50% на 58% ($oprf'=(350/600) \cdot 100$). Дакле, са порастом просечне брзине обрта капитала општа просечна профитна стопа расте, а са успоравањем обрта друштвеног капитала ова стопа се сразмерно смањује. Стога је капиталистима у интересу да што више скрате време обрта. Повећањем брзине обрта капитала у једној или више грана привреде повећава се укупна маса вишка вредности, јер се брже оплођава варијабилни капитал. Тиме се стварају услови за пораст профитних стопа грана, што утиче на пораст опште просечне профитне стопе.

Расподела друштвеног капитала на различите области (гране) производње утиче на висину опште просечне профитне стопе, тако што релативно веће ангажовање друштвеног капитала у гранама ниског органског састава капитала утиче на њено повећање, а релативно мање ангажовање друштвеног капитала у овим гранама, на њено смањење. Уколико расте удео капитала у гранама са највишим органским саставом капитала и са мањом брзином обрта, општа просечна профитна стопа ће се, при једнаким осталим условима, смањивати, и обрнуто. Илустроваћемо ово на истом примеру:

Гране	Капитал	OSK	m	n	M
I	400	333c+66v (5:1)	66	1	66
II	100	75c+25v (3:1)	25	2	50
III	100	50c+50v (1:1)	50	3	150
	600	458c+141v (3,2:1)			266

У овом случају повећање капитала у грани I, која има највиши органски састав капитала, утицало је на величину опште просечне профитне стопе. Општа просечна профитна стопа се смањила са 50% на 44,3% ($oprf'=(266/600) \cdot 100$).

Сви ови фактори делују истовремено на величину опште просечне профитне стопе, неки у правцу њеног пораста, а неки у правцу смањивања. Каква је дугорочна тенденција у кретању опште просечне профитне стопе? **На дуги рок, општа просечна профитна стопа опада.**

Ову тенденцију у кретању опште профитне стопе приметио је Адам Смит, па је због тога био забринут за судбину капитализма. Опадање просечне профитне стопе он објашњава међусобном конкуренцијом капитала која обара тржишне цене, па према томе и профитну стопу.

Давид Рикардо одбацује Смитово објашњење. Он истиче да конкуренција капитала снижава и трошкове производње, да са све већим привредним развојем расте и тражња за производима. Узрок опадања опште просечне профитне стопе Рикардо види у тзв. закону опадајућих приноса. Овај закон, према њему, важи само у пољопривреди, а преко његовог

деловања долази до поскупљења пољопривредних производа, а преко тога и до поскупљења радне снаге (јер се релативно највећи део најамнине троши на пољопривредне производе или прерађевине тих производа). Пораст најамнина, који је овим изазван, доводи, према Рикарду, до смањења профита, а преко тога и до смањења профитне стопе.

Процес смањивања опште просечне профитне стопе Маркс дефинише као **закон тенденцијског пада опште просечне профитне стопе**. У основи овог закона је пораст **просечног органског састава капитала**.

Наиме, капиталисти су конкуренцијом присиљени на стално усавршавање процеса производње, стално увођење нове технике и технологије, што има за последицу **тенденцију сталног пораст** просечног органског састава капитала. Тај пораст условљава тенденцију повећања учешћа постојаног у односу на варијабилни капитал, односно у укупно утрошеном раду релативно се повећава учешће одређеног рада у односу на живи рад. Релативно мањи варијабилни капитал (живи рад) ствара сразмерно мањи вишак вредности, што значи смањење просечне профитне стопе.

Међутим, то не значи да опада и маса оствареног профита, као последица тенденцијског пада опште просечне профитне стопе. Наиме, улагање у варијабилни капитал такође расте, али спорије од улагања у константни капитал, што значи **већу масу вишка вредности**. Значи, када се брже повећава улагање у константни од улагања у варијабилни капитал, **пораст органског састава капитала у привреди доводи до пада опште просечне профитне стопе, али не и до пада укупне масе вишка вредности**. Са порастом органског састава капитала у привреди, **укупан профит расте** спорије од улагања друштвеног капитала.

Ово је могуће илустровати на једном упрошћеном примеру. Полази се од претпоставке да се укупан друштвени капитал сваких 50 година удвостручи, и при том се и просечан органски састав капитала повећава:

Период	Друштвени капитал	Просечан органски састав капитала	Вишак вредности (маса профита)	Просечна профитна стопа
1850.g.	100 (4:1)	$80c+20v$	20	20%
1900.g.	200 (6:1)	$170c+30v$	30	15%
1950.g.	400 (9:1)	$360c+40v$	40	10%

У наведеном примеру, целокупни друштвени капитал се стално повећава (100,200,400), повећава се и просечан органски састав капитала (4:1; 6:1; 9:1). Повећан капитал одбацује све **већу масу вишка вредности** (20, 30, 40), али просечна профитна стопа **опада** (20%, 15%, 10%). Ово због тога што **укупан капитал расте брже од масе вишка вредности, услед сталног повећавања просечног органског састава капитала**. Укупна маса профита одређена је просечном профитном стопом и величином укупног капитала. Укупан капитал расте брже од пораста органског састава, тако да делимично неутралише његово дејство на масу профита.

Опадање опште просечне профитне стопе јавља се само као тенденција, због постојања фактора који делују насупрот њеном опадању, ублажавају тенденцијски пад. Ти фактори су:

- 1) **Пораст степена експлоатације** – већа стопа вишка вредности утиче на повећање масе вишка вредности, што повећава просечну профитну стопу;

- 2) *Обарање најамнине испод вредности радне снаге* – повећање незапослености утиче на смањивање најамнина. Када најамнина, при једнаким осталим условима, пада испод вредности радне снаге расте маса вишка вредности, а тиме и просечна профитна стопа;
- 3) *Појефтињавање елемената константног капитала* – технички прогрес доводи до моралног обезвређивања елемената фиксног капитала, па се услед тога у формули опште профитне стопе смањује вредност имениоца, што са своје стране условљава пораст вредности разломка; појефтињавање елемената фиксног капитала и предмета рада, услед пораста продуктивности рада у њиховој изради, омогућује да се са истим капиталом набави већа маса средстава за производњу и запосли већи број радника, који ће створити већу масу вишка вредности;
- 4) *Релативна пренасељеност* – доводи до повећања понуде радне снаге и снижава њену цену (најамнину), што омогућује повећање вишка вредности;
- 5) *Спољна трговина* – омогућује остваривање *спољнотрговинског* екстрапрофита, који увећава масу вишка вредности и повећати просечну профитну стопу;
- 6) *Монополске цене* – омогућују остваривање *монополског* профита, који увећава укупан расположиви профит.